

ריח של נשמה: חוש הנפש הקבלי של חודש חשוון

חוש הריח הוא העדין מבין 12 חושי הנפש, ואולי גם הרוחני שבהם. הוא יודע לצוד את טעמים של דברים באוויר, ולקלוט מרחוק את תמציתם של מקומות, אנשים ומנהגים מבלי להתנסות בהם בפועל

גיר מנוסי | 29/10/2009 9:49

ריח. החוש היחידי שהנשמה נהנית ממנו Johanna Ljungblom sxc

למרות שחוש הריח הוא רק אחד מבין שנים-עשר חושי הנפש (וכן אחד מחמשת חושי הגוף), ניתן לראותו כמגלם את הרעיון של חושי נפש בכלל. הוא מתאפיין ביכולתו לקלוט חומרים דקים ובלתי נראים הצפים באוויר. באותו אופן, עניינם של חושי הנפש הוא לזהות במציאות איכויות עדינות שאינן נתפסות בכוחות הנפש הרגילים. וכפי שהתתן ידמה את חוש הריח לחוש כמעט טלפתי (הרבה יותר משהראיה והשמיעה ידמו ככאלה לעיוור ולחרש) - כך גם חושי הנפש אינם ניתנים להגדרה מדויקת, ומי שלא מתנסה באיזה מהם יתקשה להאמין בממשותו.

זיקתו של חוש הריח לכללות חושי הנפש מתבטאת בעובדה שהמלה ריח היא מלשון רוח. הריח, העדין והקלוש מבין החושים, הוא אולי גם הרוחני מביניהם, ולכן חז"ל אמרו עליו שהוא החוש היחידי ש"הנשמה נהנית ממנו", ושלא נפגם בחטא אדם הראשון. למעשה, הנביא מספר כי המשיח שיבוא באחרית הימים ידון את הבריות לפי חוש הריח בלבד: "וְהָרִיחוּ בִירַאת ה', וְלֹא לִמְרֵאָה עֵינָיו יִשְׁפּוֹט וְלֹא לְמִשְׁמַע אָזְנוֹ יוֹכִיחַ" (ישעיהו יא, ג). אולי מסיבה זו מכונה המשיח במקום אחר, "רוח אפינו" (איכה ד, כ).

העובדה שחוש הריח שייך דווקא לחודש חשוון משקפת אף היא את אופיו הכללי, שכן המלה חשוון כוללת בתוכה את המלה חוש (וכן ח'שן, מלה המייצגת את י"ב השבטים ששמותיהם היו חקוקים על אבני החשן שבבגדו של הכהן הגדול). הדבר אף נרמז בשבט המקביל לחשוון ולחוש הריח – שבט מנשה הבנוי מאותיות נשמה, היא נשמת האף.

לקלוט את המהות

לחוש הריח זיקה מוכרת לחוש הטעם, עד שלעתים נדמה שהם כמו שני מחושיו של חוש אחד. לכל אחד מהם חסרון ומעלה ביחס לשני: חוש הטעם מספק לנו את טעמו של משהו באופן החווייתי ביותר, אך לשם כך מוכרח להחדיר אותו ממש לגופנו (חסרון גדול במקרה של מאכלים לא בריאים למשל, שלא לומר רעלים); חוש הריח לעומת זאת, אף כי הוא מספק לנו רושם דק בלבד של הטעם, מאפשר לנו לתפוס אותו מבלי שנצטרך להתערבב אתו ולהחדירו לתוכנו. אפשר לומר שהניחוח הוא מעין עותק של הטעם שנעתק והפליג ממנו, וחוש הריח הוא מה שיועד לצוד אותו באוויר.

חוש הריח הגופני מלמד אותנו על חוש הריח שבנפש. זהו חוש המסוגל לקלוט מהויות של דברים: מקומות, תרבויות, אנשים, מנהגים – מבלי להתנסות בהם בפועל. הדעה המקובלת היא, שכדי להכיר משהו חייבים לחוות אותו באופן ישיר, ועד אז אי אפשר לדעת במה מדובר. אין ספק שעיון קר ואקדמי שלא פוגש במושאו על קרקע חווייתית כלשהי, כמעט תמיד מחמיץ לחלוטין את מהותו; אך האם משמעות הדבר היא שחייבים לחוות הכול?

הרעיון של חוש הריח אומר שישנו תחום בינים בין העיון השכלי המרוחק לבין הטעימה החווייתית והמתערבבת: באמצעות חידוד החושים הפנימיים ניתן לקלוט את תמציתם של דברים רבים מרחוק. אדרבה, אפשר לומר שכפי שחוש הטעם מעמעם ומקהה את חוויית הריח, כך ההימנעות מהתנסות רבה בכל מיני חויות מחדדת ומשפרת את היכולת לקלוט את רוחם מרחוק.

רעיון זה מתקשר לפירוש שהעניקו חז"ל לפסוק נודע משיר השירים: "הדודאים נתנו ריח" (שיר השירים ז, יד) – אלו בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא". מדרש זה עושה קשר ישיר בין ריח לבין אי-טעימה, ואומר שמי שלא טועם את טעם החטא, מפיק כביכול את הריח הטוב ביותר. בהרחבה ניתן לומר שהוא לא רק מפיק ריח טוב, אלא בכלל - חוש הריח שלו מזדכך. לכן המשיח, הניצב ברום מעלות הצדיקים, מסוגל להריח את נשמות האנשים.

הרעיון כי ניתן להריח דבר שלילי מבלי לחטוא בו מאפשר להסביר עקרון יסודי לפיו נהגו כל גדולי החסידות: לא לתת עצה לחוטא שביקש תיקון לנפשו לפני שמצאו בתוכם, ולו בדקות שבדקות, משהו מעין אותו חטא ותיקונו בעצמם. כיצד יכולים היו צדיקים גדולים אלו למצוא בעצמם גוונים של עבירות שמעולם לא לקו בהן? התשובה היא שאת טעמם של חטאים אלו לא מצאו בתוכם, אך את ריחם כן.

ללכת אל מעבר לחשיבה השכלית

כפי שהוסבר בטור על **חוש המישוש**, ניתן לראות בששת החושים של חודשי ניסן עד אלול מעין הכנה לששת החושים של חודשי תשרי עד אדר, בהקבלה. החודש שניצב במעגל השנה כנגד חשוון הוא אייר, שחושו הוא **חוש העיון**, ואם כן ניתן לראות חוש זה כסולל את הדרך באופן כלשהו לחוש הריח.

והנה, העיון והריח הפוכים במדויק. יותר מכל החושים, חוצה הריח את החשיבה ההגיונית והמודעת ונוגע ברבדים הבלתי מודעים בנפש. במישור הגשמי, מתבטא הדבר בכך שחוש הריח מפעיל את התת-מודע – הרבדים הראשוניים והחייתיים ביותר במוח, הנחים מתחת לרבדים הגבוהים והשכליים. מכאן, למשל, עוצמת הרתיעה מפני ריח ריקבון, ומנגד - כוח הפיתוי הגדול של בשמים. במישור הרוחני, הריח מבטא דווקא את כוח העל-מודע – הרובד הנעלה ביותר בנפש, המסוגל ללכת אל מעבר לחשיבה השכלית ולקלוט את רוחם הפנימית של הרעיונות.

אפשר לומר שהריח הקודם לעיון הוא יצרי וגשמי, ואילו הריח הבא בעקבות העיון הוא נעלה ורוחני. יוצא, אפוא, שחוש העיון מזכך ומברר את חוש הריח, סולל את הדרך מהריח הנמוך לגבוה.

בטור שהוקדש לחוש העיון ראינו שהוא קשור באופן מיוחד לדמותה של לאה אמנו, שבזכות בינתה היתרה נולד יששכר, השבט של חוש העיון. כעת, נשים לב שקשר מפתיע שורר גם בין חוש הריח לבין אחותה הצעירה של לאה, רחל: מעבר לכך שעצם השם רחל רומז לריח, יום פטירתה של רחל חל ב"א בחשוון (היום), החודש שחוש הריח שייך לו!

זיהוי לאה ורחל עם חושי העיון והריח, בהתאמה, מאפשר לנו לקרוא מחדש את סיפור נישואיהן ליעקב אבינו. ניזכר שבתחילה חפץ יעקב רק ברחל, בה התאהב מהרגע הראשון. אך לבן אבי רחל רימה אותו והשיא לו את אחותה הגדולה, לאה. רק לאחר שגילה את התרמית והיה כבר נשוי ללאה התאפשר ליעקב לשאת גם את רחל. אף שחילוף האחיות נעשה בדרך מרמה אנושית, מקובל לראותו – כמו כל דבר אחר בעולם – כמכונן מלמעלה: יעקב נועד מלכתחילה לשאת גם את לאה וגם את רחל, ובסדר זה.

אם נתרגם את הסיפור לתחום חושי הנפש, מתגלה לפנינו הרעיון הבא: התאהבות יעקב ברחל ולא בלאה פירושה שהוא התאוה להשיג את חוש הריח ולא החשיב כלל את חוש העיון. והעובדה כי בכל זאת נכפה עליו לשאת קודם את לאה פירושה, שהוא אולץ להשתלם בחוש העיון לפני שהוענק לו חוש הריח. סיפורו של יעקב מתגלה כמשל לדרך הנכונה לקנות את חוש הריח האמיתי: קודם עיון שכלי, ורק בעקבותיו (ובמחיר עמל נוסף) רכישת חוש הריח.

רשימה מלאה של שנים-עשר חושי הנפש:

חוש הדיבור (ניסן), חוש העיון (אייר), חוש ההילוך (סיון), חוש הראייה (תמוז), חוש השמיעה (אב), חוש התיקון (אלול), חוש המישוש (תשרי), חוש הריח (חשוון), חוש השינה (כסלו), חוש הכעס (טבת), חוש האכילה (שבט), חוש השחוק (אדר).

מבוסס על דברי הרב יצחק גינזבורג. לאתר גל עיני